

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра філософії

Шевчук К. С.

ЕСТЕТИЧНА АКСІОЛОГІЯ РОМАНА ІНҐАРДЕНА

Рівне – 2013

УДК 141.1
ББК 87
Ш 37

*Друкується за ухвалою вченої ради
Рівненського державного гуманітарного університету
Протокол № 9 від 26 квітня 2013 року*

Рецензенти:

Шугаєва Людмила Михайлівна, доктор філософських наук,
професор;

Зайцев Микола Олександрович, доктор філософських наук,
професор;

Залужна Алла Євгенівна, доктор філософських наук, доцент.

Шевчук К. С.

Естетична аксіологія Романа Інґардена : [монографія] / К. С. Шевчук. – Рівне, 2013. – 244 с.

Монографія присвячена дослідженню головних аспектів теорії цінностей Романа Інґардена. Основна увага звертається на аналіз естетичної аксіології філософа. Окреслюється предмет естетичних досліджень Р. Інґардена, аналізуються погляди філософа на мистецтво та значення його концепції естетичного переживання. Визначається зв'язок естетики з філософською антропологією. Крім того, розглядається можливість використання естетичної аксіології Р. Інґардена у дослідженнях сучасного мистецтва.

ISBN 978-966-2254-57-0

© Шевчук К. С., 2013

© Рівненський державний гуманітарний університет

ЗМІСТ

ВСТУП	5
-------------	---

РОЗДІЛ I

ГОЛОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ТЕОРІЇ ЦІННОСТІ

1. Філософська теорія цінностей	12
1.1. Визначення поняття „цінності”	12
1.2. Основні етапи розвитку теорії цінностей	14
2. Підґрунтя теорії цінностей Романа Інґардена	33
2.1. Феноменологічний фундамент концепції Р. Інґардена	33
2.2. Роль людини у появі цінностей	37
3. Основні положення теорії цінності Р. Інґардена	39
3.1. Перегляд аксіологічних праць	39
3.2. Положення матерії цінностей	42
3.3. Форма цінностей	44
3.4. Спосіб існування цінностей	46
3.5. Необхідність існування цінностей	48
3.6. Типологія цінностей	51
3.7. Ступінь цінностей	57
3.8. Автономність цінностей	59
3.9. Об’єктивність цінностей	61
3.10. Відносність цінностей	67

РОЗДІЛ II

ТЕОРІЯ ЕСТЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ
РОМАНА ІНґАРДЕНА

1. Феноменологія та естетична аксіологія	81
2. Погляди Р. Інґардена на естетику	91
2.1. Характеристика естетичних праць Р. Інґардена	93
2.2. Основні положення естетики	97
3. Естетичні цінності	122
3.1. Вступ до проблематики	122
3.2. Концепція естетичних цінностей Р. Інґардена	126

4. Значення метафізичних якостей	145
5. Зв'язок естетичної аксіології з філософською антропологією	147
6. Критика естетичної аксіології Р. Інгардена	149
7. Значення естетичної концепції Р. Інгардена	151

РОЗДІЛ III ІНГАРДЕНІВСЬКА ЕСТЕТИЧНА АКСІОЛОГІЯ І СУЧАСНЕ МИСТЕЦТВО

1. Теорія Р. Інгардена як методологічна основа досліджень сучасного мистецтва	153
2. Метахудожні роздуми про сучасне мистецтво	156
3. Явища сучасного мистецтва	180
3.1. Абстракціонізм	180
3.2. Авангардизм	183
3.3. Неоавангардизм	187
3.4. Постмодернізм	194
4. Естетика Р. Інгардена та сучасне мистецтво	201
ПІСЛЯМОВА	216
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	218

ВСТУП

Філософська думка Романа Інґардена досі є актуальна і залишається приводом до обговорень. Естетичні погляди мислителя без вагань визнано важливим орієнтиром для рефлексій над мистецтвом загалом та його цінностями зокрема. Свідченням цього є праці, які продовжують з'являтися в Польщі й інших країнах світу, присвячені аналізу основних положень його теорії. Велике зацікавлення серед гуманітаріїв та філософів викликає Інґарденівська теорія твору літератури, його роздуми над естетичною цінністю, етосом людини тощо¹.

Багатство спостережень і відкриттів, ревізія усталених переконань і, насамперед, мисленнєвих конструкцій, якими дотепер оперувала естетична думка, привабливий підхід у розв'язанні основних положень, оригінальне їх бачення – усе це спричинило значний вплив концепції Р. Інґардена на теоретиків літератури і мистецтва всього світу.

Ще в період міжвоєнного двадцятиліття чимало праць Р. Інґардена з'явилося в Німеччині². Відомо, що одні роботи філософа виходили польською мовою, інші – німецькою. Це певним чином ускладнювало можливість ознайомлення з творами Інґардена для читачів, оскільки деякі праці швидше потрапляли до

---

¹ Див. напр.: Ulicka D. Granice literatury i pogranicza literaturoznawstwa. Fenomenologia Romana Ingardena w świetle filozofii lingwistycznej. – Warszawa: Wyd. wydziału polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 1999; Z. Majewska. Świat kultury Romana Ingardena. – Lublin: Wyd. UMCS, 2001; Od teorii literatury do ontologii świata. Materiały konferencji z okazji LXX rocznicy powstania Das literarische Kunstwerk pt. Znaczenie – Modalność – Wartość, pod red. Jerzego Perzanowskiego i Andrzeja Pietruszczaka. – Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 2003; Tyszczyk A. Sztuka i wartość. O estetyce Romana Ingardena // Ingarden R. Wybór pism estetycznych, Wprowadzenie, wybór i opracowanie A. Tyszczyk. – Kraków: Universitas, 2005 та ін.

² Intuition und Intellekt bei Henri Bergson (1921); Über die Stellung der Erkenntnistheorie im System der Philosophie (1925); Essentielle Fragen (1925); Bemerkungen zum Problem Idealismus-Realismus (1929); Das literarische Kunstwerk. Eine Untersuchung aus dem Grenzgebiet der Ontologie, Logik und Literaturwissenschaft (1931).

читачів у Німеччині, інші були відомі в Польщі, а їх німецькомовні редакції з'являлися значно пізніше.

Славу Р. Інґарден здобув передусім як теоретик літератури, особливо коли на його книжку „Про літературний твір” послався Р. Веллек, відомий літературознавець, у написаній разом з О. Уорреном „Теорії літератури” (1949). Визнання у світовій естетиці пов'язане з другою половиною п'ятдесятих років ХХ ст., коли Р. Інґарден мав можливість публікувати праці в закордонних виданнях та брати участь у міжнародних конгресах. Саме участь у міжнародних наукових заходах і викладання за кордоном популяризували філософські погляди мислителя³.

Поширення філософської думки Р. Інґардена в США здійснила його студентка, А. Тименецька, яка представила погляди свого вчителя в лекціях у низці американських університетів.

Популяризації думки Р. Інґардена сприяють також збірні праці англійською мовою: „Roman Ingarden and Contemporary Polish Aesthetics”, за ред. П. Графф, С. Кшемєнь-Ояк (Варшава, 1975); „Ingardeniana”, за ред. А. Т. Тименецької, „Analecta Husserliana”, 1976, Vol. IV; „Ingardeniana II” та „Ingardeniana III”, за ред. А. Т. Тименецької, „Analecta Husserliana”, 1991, Vol. XXXIII.

У різних кінцях світу можна знайти прихильників і послідовників філософської та естетичної думки Романа Інґардена. Кон-

---

³ У 1958 р. на пленарному засіданні естетичного симпозиуму у Венеції, який відбувся на Міжнародному філософському конгресі, Р. Інґарден виступив з доповіддю німецькою мовою „Уваги про естетично ціннісні судження”, тут також було представлено тези доповіді на тему „Естетична цінність і положення її об'єктивної основи”. На IV Міжнародному конгресі з естетики в Афінах (1960) виступив з доповіддю „Принципи епістемологічних роздумів про естетичний досвід”. Стаття „Уваги про відносність цінностей” є розширеним перекладом із французької мови доповіді, виголошеної на засіданні III Конгресу філософських товариств у Брюсселі. Основні ідеї статті „Чого не знаємо про цінності” представлені в університетах Белграда і Сараєво. Стаття „Художні цінності й естетичні цінності” виголошена англійською мовою у Лондоні, а пізніше в Манчестерському університеті (1963). На V Міжнародному конгресі естетики в Амстердамі 1964 р. вчений виступив з доповіддю „Положення системи естетично важливих якостей”. Стаття „Про так званий абстрактний живопис” видана італійською мовою у 1961 році у провідному виданні з естетики в Італії. Восени 1966 р. Р. Інґарден виголосив доповіді в університеті Осло на тему пізнання твору літературного мистецтва. 1967 р. у тому ж університеті він читав лекції з естетики, а також представив критичний аналіз творчості Е. Гуссерля.

цепцію Інґардена в контексті розвитку феноменології досліджували, зокрема, Дж. Нигаард (Норвегія), Зураб Какабадзе (Грузія), Марвін Фарбер (США), Гвідо Кюнг (Франція). Серед закордонних дослідників теорії літератури Р. Інґардена можна назвати К. М. Долгова (Росія), А. Аарнаса (Норвегія), П. МакКорміка (Канада) К. Ханнеборга (Норвегія). Про філософію Р. Інґардена писав Ян Паточка (Чехія). Естетичну аксіологію польського філософа досліджував Леонід Столович (Естонія). Про сприйняття думки Р. Інґардена у світовій естетиці зазначала М. Голашевська в роботі „Реінтерпретації – естетика після Інґардена. Положення інтерпретації в науках”⁴.

В Україні, на жаль, досі не видано праць Р. Інґардена. З його естетикою вітчизняна наука ознайомилася після появи російського видання 1962 року I тому „Досліджень з естетики”⁵. У вступі до цього видання російський дослідник естетичної проблематики В. Разумний критикує позицію польського феноменолога з позиції марксистської естетики⁶. Одночасно зазначає про важливість інґарденівської ідеї „поліфонічності”⁷ та концепції схематичності в літературному творі й підкреслює значення дослідження теорії естетичного переживання Р. Інґардена для розуміння виховного значення мистецтва⁸. Зазначає, що своєрідним блиском ерудиції польського філософа є розділ, присвячений музичному твору⁹.

---

⁴ Gołaszewska M. Reinterpretacje – estetyka po Ingardenie. Zagadnienie interpretacji w naukach. – Toruń, 2003. – S. 248-250.

⁵ Див.: Инґарден Р. Исследования по эстетике. – М.: Издательство иностранной литературы, 1962. – 576 с.

⁶ Див.: Там само. – С. 11.

⁷ На думку В. Разумного, „поліфонічність” літературного твору в концепції Р. Інґардена пов’язана з визначеною ним багатофазністю і багаторівневістю літературного твору, за допомогою яких польський естетик не лише виявляє внутрішню композиційну єдність частин твору, але разом з тим прагне з’ясувати таємницю появи і розвитку літературного образу від частини до частини, від початку дії до фіналу. Розуміння складної структури літературного твору в концепції Інґардена, як підкреслює В. Разумний, звичайно виходить за межі класичної поетики і доступне лише для естетики, яка розглядає слово не лише у зв’язку з його безпосереднім значенням, але і в загальному контексті частин поліфонічно утвореної цілісності.

⁸ Там само. – С. 15.

⁹ Там само. – С. 19-20.

У радянський період про теорію Р. Інґардена писали в контексті розвитку буржуазної естетики¹⁰. Н. Матвієнко у праці „Про гносеологічні підстави сучасної феноменологічної естетики” критикує гносеологічні підстави у феноменологічних естетичних концепціях Р. Інґардена, Н. Гартмана і Ж.-П. Сартра¹¹. Автор визнає вклад Р. Інґардена у вирішенні питання природи та сутності літератури, однак не приймає феноменологічне положення філософа про літературний твір як інтенціональний предмет. Н. Матвієнко критикує односторонність феноменологічних розв’язань у дослідженні творів літератури. Зазначає, що абсолютизація відносної самостійності духовної творчості у феноменологічній естетиці перетворює зміст літератури у результати чистої мисленневої практики суб’єкта поза усіма відношеннями до об’єктивної дійності¹².

Не так давно з’явився переклад російською мовою праць Р. Інґардена „Вступ до феноменології Гуссерля”¹³ та „Нариси з філософії літератури”¹⁴. Про естетику Р. Інґардена в контексті досліджень західноєвропейської естетики ХХ ст. згадується і в підручнику з естетики¹⁵. Повідомлення про філософію Р. Інґардена, зокрема про його теорію літератури, містить „Антологія

---

¹⁰ Див.: Маньковская Н. Методология буржуазной эстетики. Критика новейших концепций. – М.: Знание, 1988; Афасижев М. Н. Западные концепции художественного творчества. – М.: Высшая школа, 1990; Критика современных буржуазных теорий этики и эстетики. – Київ: Вища школа, 1985; Долгов К. М. Критика буржуазного философско-эстетического сознания. – М., 1973; Проблема эстетической ценности в современных зарубежных исследованиях. – М.: ИНИОН, 1983; Столович Л. Н. Природа эстетической ценности. – М.: Политиздат, 1972; Столович Л. Н. Эстетическая и художественная ценность: сущность, специфика, соотношение. – М.: Знание, 1983.

¹¹ Див.: Матвиенко Н. О гносеологических основах современной феноменологической эстетики (на материалах феноменологических концепций литературы) : автореферат на соискание ученой степени кандидата философских наук / Н. Матвиенко. – Харьков, 1967. – С. 8-9.

¹² Там само. – С. 14.

¹³ Див.: Ингарден Р. Введение в феноменологию Эдмунда Гуссерля. – М., 1999.

¹⁴ Див.: Ингарден Р. Очерки по философии литературы / Под ред. А. Якушева; пер. с пол. А. Ермилова, предисл. В. Разумного, пер. с пол. Б. Федорова. – Благовещенск: Благовещенский гуманитарный колледж им. И.А.Бодуэна де Куртенэ, 1999.

¹⁵ Див.: Эстетика / За ред. Л. Т. Левчук. – Київ: Вища школа, 2000. – С. 329-332.

літературно-критичної думки ХХ ст.”¹⁶. В антології є фрагмент праці Інґардена „Про пізнання літературного твору”¹⁷. Тут також згадується концепція конкретизації літературного твору в контексті міркувань про феноменологічну теорію творів мистецтва¹⁸. Концепції естетичних цінностей присвячена частина праці Григорія Грабовича „Тексти і маски”. Автор ставить завдання огляду головних складових теорії цінності Р. Інґардена щодо літератури, намагається також визначити деякі актуальні проблеми теорії літератури й естетичних цінностей¹⁹.

Низка статей, присвячених естетичній теорії Р. Інґардена, представлені автором цієї монографії. Зокрема, у 2005 р. з’явилася стаття про естетичні цінності у філософії Р. Інґардена²⁰, а також переклад українською мовою його статті „Художні цінності та естетичні цінності”²¹. Серед праць автора є статті, присвячені Інґарденівській рецепції феноменології Е. Гуссерля²², театрологічним роздумам філософа²³, аналізу естетичних поглядів Р. Інґардена й М. Валліса²⁴, концепції твору мистецтва

¹⁶ Див.: Антологія літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Вид. 2. – Львів: Літопис, 2002. – С. 174-175.

¹⁷ Там само. – С. 176-206.

¹⁸ Див.: Там само. – С. 349.

¹⁹ Рог.: Грабович Г. Цінність і цінування у феноменологічній теорії Романа Інґардена // *Тексти і маски*. – Київ: Критика, 2005. – С. 53-68.

²⁰ Шевчук К. Проблема естетичних цінностей в філософії Романа Інґардена // *Філософська думка*. – 2005. – № 6. – С. 56-64.

²¹ Інґарден Р. Художні цінності та естетичні цінності / Перекл. К. Шевчук // *Філософська думка*. – 2005. – № 6. – С. 64-87.

²² Шевчук К. Рецепція феноменологічних ідей Едмунда Гуссерля у творах Романа Інґардена // *Наукові записки. Серія «Культурологія»*. – Острог: Вид-во Національного університету „Острозька академія”. – 2006. – Вип. 1. – С. 238-258; Шевчук К. Едмунд Гуссерль і Роман Інґарден: діалог феноменологій // *Тем. зб. наук. пр. Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського «Інтелект. Особистість. Цивілізація»*. – Донецьк, 2011. – С. 360-368.

²³ Шевчук К. Естетика Романа Інґардена як інспіруюча «сцена» театрологічних роздумів // *Українська культура: минуле і сучасне, шляхи розвитку*. – Рівне, 2006. – С. 62-70.

²⁴ Шевчук К. Твір мистецтва, естетичний предмет і естетична цінність в концепціях Р. Інґардена і М. Валліса: порівняльний аналіз // *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Збірник наукових праць: наук. зап. Рівненського державного гуманітарного університету*. – Вип. 13. – Рівне: РДГУ, 2008. – С. 96-104.

польського філософа²⁵, естетиці Р. Інґардена в цілому²⁶, його аксіології зокрема²⁷, а також певним аспектам його онтології²⁸.

У Польщі Р. Інґарден виховав ціле гроно учнів, а його філософська думка вплинула на польських теоретиків літератури, музикознавства, фільмознавства, театрознавства, дослідників пластичного мистецтва. Після смерті Р. Інґардена зацікавлення його думкою не слабшає, про що свідчать численні праці, в яких досліджуються його філософські ідеї, а також наукові конференції, присвячені його теорії²⁹.

Головні положення естетичної теорії Р. Інґардена стосуються мистецтва, метою якого є творення естетичних цінностей. Проблема, однак, виникає при розгляді художніх явищ, які не вписуються в межі естетичної парадигми. Різноманітність художніх явищ сучасного мистецтва спричиняє те, що не можна встановити характеристик, які б визначали цілісність сучасного мистецтва як такого, оскільки норми, що є обов'язковими для творців одного напрямку, не є обов'язковими для інших. Таким чином, межа, яка визначатиме можливість застосування основних положень інґарденівської естетики щодо явищ сучасного мистецтва, буде відрізнятися у кожному випадку, тому для здійснення поставленої мети необхідно розглянути всі основні феномени нового мистецтва. При цьому неможливо не звернутися як до основних положень естетичної концепції Р. Інґардена, так і до розв'язків його теорії цінності.

---

²⁵ Шевчук К. Концепція твору мистецтва в естетиці Романа Інґардена // Наукові записки НаУОА. Серія: Культурологія. – Вип. 3. – Острог, 2008. – С. 45-56.

²⁶ Шевчук К. До аналізу основних ідей естетики Романа Інґардена // Наукові записки НаУОА. Серія: Філософія. – Вип. 8. – Острог, 2011. – С. 166-175.

²⁷ Шевчук К. Основні аспекти теорії цінності Романа Інґардена // Філософія. Педагогіка. Суспільство. Збірник наукових праць РДГУ. – Рівне, 2011. – С. 64-76.

²⁸ Шевчук К. Поняття матерії і форми в онтології Романа Інґардена // Наукові записки НаУОА. Серія: Філософія. – Вип. 12. – Острог, 2013. – С. 88-99.

²⁹ Fenomenologia Romana Ingardena. – Warszawa, 1972; Estetyka Romana Ingardena, red. L. Sosnowski. – Kraków, 1993; Spór o Ingardena. W setną rocznicę urodzin. Lubelskie odczyty filozoficzne, red. J. Dębowski. – Lublin, 1994; Roman Ingarden a filozofia naszego czasu, red. A. Węgrzecki. – Kraków, 1995; W kręgu filozofii Romana Ingardena, red. W. Stróżewski, A. Węgrzecki. – Warszawa-Kraków, 1995; Od teorii literatury do ontologii świata, pod red. J. Perzanowskiego i A. Pietruszczaka. – Toruń, 2003.

Основні положення естетичної аксіології пов'язані з міркуваннями філософа над загальною теорією цінності. У своїх перших аксіологічних роботах Р. Інґарден формулює основні положення теорії цінності, не з'ясовуючи при цьому специфіку окремих видів цінностей, хоча й прагне, насамперед, схопити сутність самої цінності. Тому хід нашого дослідження передбачає аналіз основних проблем теорії цінностей у концепції Р. Інґардена, що дасть можливість перейти до вивчення основних положень його естетичної аксіології, щоб згодом вирішити головне питання цього дослідження, а саме: можливість застосування теорії Р. Інґардена у вивченні сучасного мистецтва.